

LENGYEL IMRE–VAS ZSÓFIA

Az újraiparosítás hatása a hazai térségek felzárkózási pályáira

A Közgazdasági Szemle 2018. évi májusi számában jelent meg Lengyel Imre és Varga Attila A magyar gazdasági növekedés térbeli korlátai – helyzetkép és alapvető dilemmák című tanulmánya, amely a megyék típusainak felzárkózási pályáit mutatta be 2000 és 2016 között. Empirikus vizsgálatokra támaszkodva elméleti és gazdaságpolitikai dilemmákat egyaránt felvetettek, többek között a fővárosi térség stagnálásával és a külföldi érdekeltségű feldolgozóipari vállalatokkal működő térségek dinamizmusával kapcsolatban. Tanulmányunkban a fontosabb idősorokat 2022-ig bezárólag vizsgáljuk, és fő megállapításunk, hogy 2016 után új felzárkózási pályák figyelhetők meg: a főváros térségének gazdasága felélénkült, míg a feldolgozóipari vármegyék visszaestek, tipikus fejlődési csapdába kerültek, a többi vármegye felzárkózása pedig lassú maradt. Napjainkban az ország gazdasági növekedését nemcsak a kevésbé fejlett, hanem a feldolgozóipari térségek is visszafogják. Véleményünk szerint a jelenleg zajló újraiparosítási programok és projektek több vármegyében egy rövid távú felzárkózást követően várhatóan tartós fejlődésicspadhelyzetet idéznek elő, hasonlóan a korábban sikeres feldolgozóipari térségekhez.*
Journal of Economic Literature (JEL) kód: O18, O40, R11.

Az újraiparosítás jelentősége és mérése

Az Európai Unióban 2008 után került hangsúlyosan előtérbe az újraiparosítás, amely főleg a feldolgozóiparra helyezi a hangsúlyt, és a területi jellemzőket is fontosnak tartja (Lengyel és szerzőtársai [2016], Lux [2017], Nagy és szerzőtársai [2019],

* A kutatást a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Kiválósági Központ (IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klaszterének Digitális Társadalom Kompetenciaközpontja támogatta. A szerzők a Területi egyenlőtlenségek és gazdasági átalakulás a digitalizáció korában kutatócsoport tagjai.

Lengyel Imre a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar Közgazdaságtani és Gazdaságfejlesztési Intézetének egyetemi tanára (e-mail: ilengyel@eco.u-szeged.hu).

Vas Zsófia a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar Közgazdaságtani és Gazdaságfejlesztési Intézetének egyetemi docense (e-mail: vas.zsofia@eco.u-szeged.hu).

A kézirat első változata 2024. július 19-én érkezett szerkesztőségünkbe.

DOI: <https://doi.org/10.18414/KSZ.2024.11.1176>

Aiginger–Rodrik [2020], *Gál–Lux* [2022]). A negyedik ipari forradalomnak is nevezett digitális átalakulás, 2020-tól pedig az ellátási láncoknak a világjárvány hatására bekövetkező szétzilálódása, majd a 2022-ben az orosz–ukrán háború miatt kibontakozó energiaválság felerősítették az iparpolitika kidolgozására irányuló szándékokat, az újraiparosítási programok ösztönzését (*EB* [2021], *Farkas és szerzőtársai* [2023], *Kiss–Páger* [2024]). Az újraiparosítást Magyarországon is több fejlesztési program támogatja, például a 2016-ban elfogadott Irinyi-terv, amelyben főleg a feldolgozóipar fejlesztését állítják előtérbe. A Nemzetgazdasági Minisztérium által 2024 áprilisában kiadott „Magyarország versenyképességi stratégiája, 2024–2030” lényegében az „ország újraiparosítására épülő versenystratégia” (*NGM* [2024] 5. o.). De a hazai programokkal kapcsolatban a viták során hangsúlyosan felmerült az is, hogy például az akkumulátorgyárak elősegítik-e Magyarország felzárkózását a fejlett országokhoz, vagy fejlődési csapdák kialakulásához járulnak hozzá (*Diemer és szerzőtársai* [2022], *Gyórfy* [2023], *Bethlendi* [2024], *Lengyel* [2024]).

Az újraiparosodás (reindusztrializáció), amely az iparosodás és az ipar leépülése (dezindusztrializáció) fogalmakhoz kapcsolódik, egyaránt értelmezhető spontán gazdasági folyamatként és gazdaságpolitikai törekvésnek is (*Kiss* [2010], *Lengyel és szerzőtársai* [2016], *Koppány* [2017], *Csoma* [2018]). A szakirodalomban az iparosodás fogalmáról régóta szakmai konszenzus alakult ki, az ipar előtérbe kerülését és a mezőgazdaság háttérbe szorulását értve rajta. A fejlett országokban néhány évtizede megfigyelhető a dezindusztrializáció (ipartalanodás), amikor az iparról a szolgáltatásokra kerül a hangsúly. Az újraiparosítás már újabb kifejezés; főleg a 2008-as válságot követően fogalmazták meg az EU-ban és több fejlett országban (például az Egyesült Államokban). Az újraiparosítás nem önmagáért van, hanem a hatékony szerkezetváltás egyik eszköze, fő kérdése:

„Hogyan biztosítható az erőforrások gyors áramlása a magasabb gazdasági termelékenységi szinteken működő modern gazdasági tevékenységekhez?” (*McMillan és szerzőtársai* [2017] 4. o.)

A gazdasági növekedést segítő szerkezetváltáson túl az újraiparosításnak hozzá kell járulnia az EU regionális politikájának megvalósításához is, amely az EU átfogó, harmonikus fejlődésének előmozdítása érdekében kiemelt célként kezeli a gazdasági, társadalmi és területi kohéziót, különösen a szubnacionális régiók fejlettségi szintjei közötti különbségek csökkentését.¹ Ez nem egy *ad hoc* célkitűzés, mivel több évtizedes tapasztalat alapján kijelenthető:

„A regionális gazdasági egyenlőtlenségek veszélyt jelentenek a gazdasági fejlődésre, a társadalmi kohézióra és a politikai stabilitásra Európában.” (*Iammarino és szerzőtársai* [2019] 273. o.)

Az országok gazdasági növekedésével, fejlődésével foglalkozó tudományos irányzatok igen szerteágazók (*Szentes* [2011], *Todaro–Smith* [2020]). A 2008-as válság után megjelenő gazdaságpolitikai irányzatok elsősorban a műszaki fejlődést előtérbe állító, az

¹ <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/93/gazdasagi-tarsadalmi-es-teruleti-kohezio>.

innovációs politikák megújulásaként értelmezhető új iparpolitikákat, pontosabban új szektorpolitikai elképzeléseket fogalmaznak meg, amelyek a vertikális (ágazati) és horizontális (ágazattól független) beavatkozásokat próbálják összehangolni (EB [2017]). Radosevic [2017] hét új iparpolitikai megközelítést ismertet, amelyek egyike az intelligens szakosodási politika (*smart specialisation policy*).

Az országokon belüli térségek fejlődésére és fejlesztésére kidolgozott magyarázatok is szerzteágazók. Pike és szerzőtársai [2017] 12 irányzatot különítettek el, amelyeknél az elméleti alapok és kulcsfogalmak, a szereplők köre, a gazdaságpolitikai eszközök stb. eltérők. Az EU regionális politikájában a régiók gazdaságfejlesztésére az intelligens szakosodási politikán alapuló stratégiák (*smart specialisation strategy*) kidolgozását javasolják, amelyek alulról szerveződő, integrált, helyspecifikus (*place-based*) gazdaságiszerkezet-átalakítási stratégiák (Capello [2016], Varga [2016], Lengyel [2021], Varga és szerzőtársai [2021]).

Több kiváló tudományos elemzés készült Magyarország és Kelet-Közép-Európa felzárkózásáról és gazdasági növekedéséről (például Halmai [2018], [2023], Kónya [2018], Györffy [2021]), térségeik fejlődéséről és lehetőségeikről (Szerb és szerzőtársai [2019], Páger-Zsibók [2020], Gál [2021], Lengyel és szerzőtársai [2023]). Magyarországon a térségek fejlődésének hosszú távú céljait az Országgyűlés legutóbb 2014-ben, a Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepcióról című határozata vázolja fel.² A területfejlesztésről szóló, jelenleg hatályos 2023. évi CII. törvény³ preambulumban szerepel, hogy

„Magyarország kiegyensúlyozott területi fejlődése, az ország térségeit jellemző sajátos társadalmi, gazdasági és környezeti kihívások és feladatok, a vidék népességmegtartó képességének javítása, továbbá a nemzeti és térségi identitástudat megtartása és erősítése ágazati és térségi együttműködésekre épülő, szükségletalapú fejlesztési programok összeállítását és következetes végrehajtását igényli.” (2023. évi CII. törvény)

A „kiegyensúlyozott területi fejlődés” kifejezés jóval tágabban értelmezhető, mint például a konvergencia vagy a felzárkózás, mivel a térbeli gazdasági egyensúly lényege:

„a gazdasági szereplőket nem ösztönzi semmi arra, hogy egy másik térségbe költözzenek” (Brakman és szerzőtársai [2020] 154. o.).

Az újraiparosítás koncepcionális kérdéseiben nagyjából kialakult egy konszenzus a szakirodalomban, bár megfigyelhetők eltérések is: például a tágabb ipari szektort értjük-e rajta, az értéklánc-rendszereket vagy csak a szűkebb feldolgozóipart (Capello–Cerisola [2023]). Az empirikus elemzéseknél viszont már jelentős különbségek figyelhetők meg, mit és hogyan mérjünk. Lehet a foglalkoztatottak (alkalmazottak) számával, a ledolgozott órákkal, de a bruttó hozzáadott érték (GVA) nagyságával és változásával is; az utóbbinál felmerülhet a folyó áras, volumenindexes stb. értékek alkalmazása. Szintén eltérésekhez vezethet a relatív (részarány) és az abszolút (reálérték) indikátorok használata.

² https://njt.hu/document/24/243920144130000001_1.PDF.

³ <https://njt.hu/jogszabaly/2023-102-00-00>.

Szubnacionális térségek újraiparosodásának vizsgálatára *Capello–Cerisola* [2023] (1. o.) javaslata az, hogy a feldolgozóipar bruttó hozzáadott értékének folyó áras részarányát vegyük figyelembe. Természetesen ez a megközelítés is vitatható, de az automatizációval, a robotok megjelenésével a foglalkoztatottak száma már kevésbé mérvadó. Ugyanígy a feldolgozóipari GVA reálértéken, volumenindexek alapján számolva főleg a mennyiségi változásokat fejezi ki, de az innovációk, a műszaki fejlődés hatásainak kimutatására csak korlátozottan alkalmazható.

Tanulmányunkban a magyar vármegyék és típusaik 2000 és 2022 közötti újraiparosodását és felzárkózását elemezzük. Azt vizsgáljuk, hogy *Lengyel–Varga* [2018] 2000–2016-os időszakon alapuló megfigyelései továbbra is helytállóak-e. A korábbi tanulmányban az adatok alapján az derült ki, hogy a vizsgált időszakban az ország gazdasági növekedését és így a felzárkózását a külföldi érdekeltségű feldolgozóipari vállalatokkal rendelkező térségek élénkítették, míg a fővárosi térség inkább visszafogta.

Az EU régebbi tagállamainak átlagához történő felzárkózás a 2004-ben csatlakozott országok széles körben megfogalmazott célkitűzése, ezért tanulmányunkban először a feldolgozóiparnak a visegrádi országokban játszott szerepét vizsgáljuk, összehasonlítva az Európai Unió 12 régebbi tagállamával (Belgium, Dánia, Németország, Görögország, Spanyolország, Franciaország, Olaszország, Hollandia, Ausztria, Portugália, Finnország, Svédország), majd elemezzük azt a hazai vármegyék típusainál is. Ezt követően kitérünk arra, hogy az újraiparosítás hazai gyakorlata hozzájárul-e a térségek felzárkózásához. A nemzetközi összehasonlítás miatt az iparosodási folyamatok vizsgálatához elsősorban az Eurostat NUTS3-as területi egységekre vonatkozó adatbázisát használtuk. Ágazatonként a foglalkoztatottak (*employed persons*) számát és *Capello–Cerisola* [2023] javaslatából kiindulva a folyó áron, euróban számolt bruttó hozzáadott értékeket vesszük alapul. Ha egy témakörben az Eurostat nem közöl információkat, akkor a hazai adatoknál a KSH adatbázisára támaszkodunk. A 2022-ig megfigyelhető folyamatok leírásával és elsődleges elemzésével foglalkozunk, a legfontosabb megfigyeléseket emeljük ki. Véleményünk szerint az összefüggések modellezését, kifinomultabb módszertani (például ökonometriai) eszközök alkalmazását a 20 vármegye, azaz húszas minta és az elérhető adatok köre erősen korlátozza.

Újraiparosodás az Európai Unióban és Magyarországon

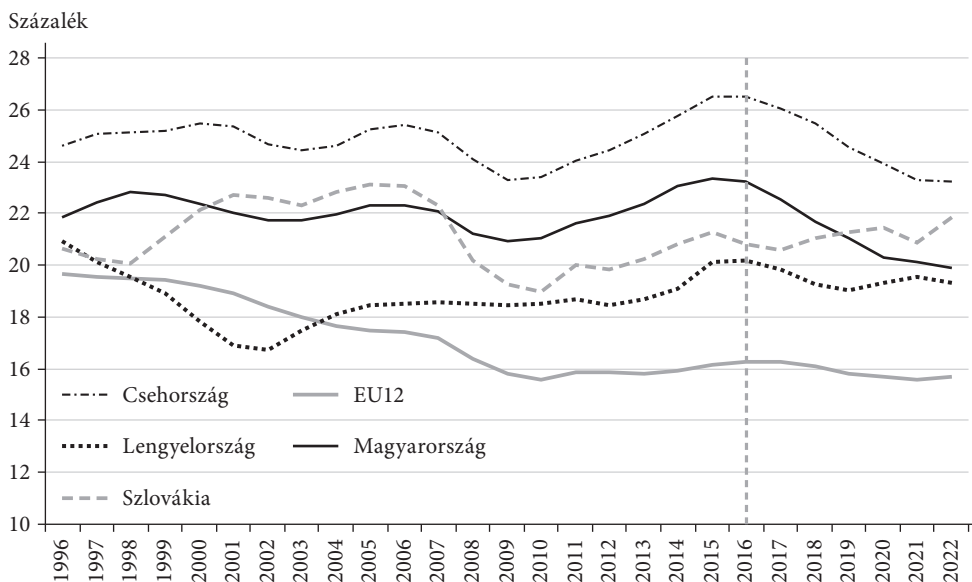
Amint ismertettük, az EU-ban 2008 után felerősödtek az újraiparosítási törekvések, amelyekről több dokumentum és állásfoglalás is tanúskodik (*EB* [2012], [2014], [2021], *EC* [2014]). Több tagállamban dezindusztrializáció folyt (például Franciaország, Hollandia), ahol a feldolgozóipar visszaszorult, miközben a hagyományosan erős iparral rendelkező országokban (például Németország, Ausztria) ez kevésbé volt megfigyelhető, a poszt szocialista országokban pedig inkább újraiparosítás zajlott (*Capello–Cerisola* [2023], *Nagy és szerzőtársai* [2019]).

A hazai folyamatok megítéléséhez érdemes a hasonló múltú és gazdasági szerkezetű visegrádi országokat és térségeiket viszonyítási alapként kezelni és az EU12-vel

összevetni, *Capello–Cerisola* [2023] javaslatát követve a bruttó hozzáadott érték folyó áron számolt értékei alapján. Az EU12 régebbi tagállamait együtt tekintve 2008-ig folyamatosan, hasonló ütemben csökkent a feldolgozóipari bruttó hozzáadott érték aránya, az 1990-es évek közepétől 20-ról 16 százalékra – azaz egyértelműen megfigyelhető a dezindusztrializáció. Ezt követően viszont az arány lényegében nem változott (1. ábra). A visegrádi országokban ettől eltérő folyamatok zajlottak: Csehországban, Magyarországon és Szlovákiában 2007-ig inkább újraiparosodás, míg Lengyelországban dezindusztrializáció történt. A 2008-as válság mind a négy országban komoly visszaesést okozott, 2010-től 2016-ig viszont mindenhol újraiparosodás figyelhető meg, ezt követően három országban dezindusztrializáció zajlott, ebből a sorból csak Szlovákia lóg ki.

1. ábra

A feldolgozóipari bruttó hozzáadott érték részaránya a visegrádi országokban és az EU12-ben, 1996–2022 (százalék)

Megjegyzés: hároméves mozgóátlag.

Forrás: saját számítás az Eurostat adatai alapján.

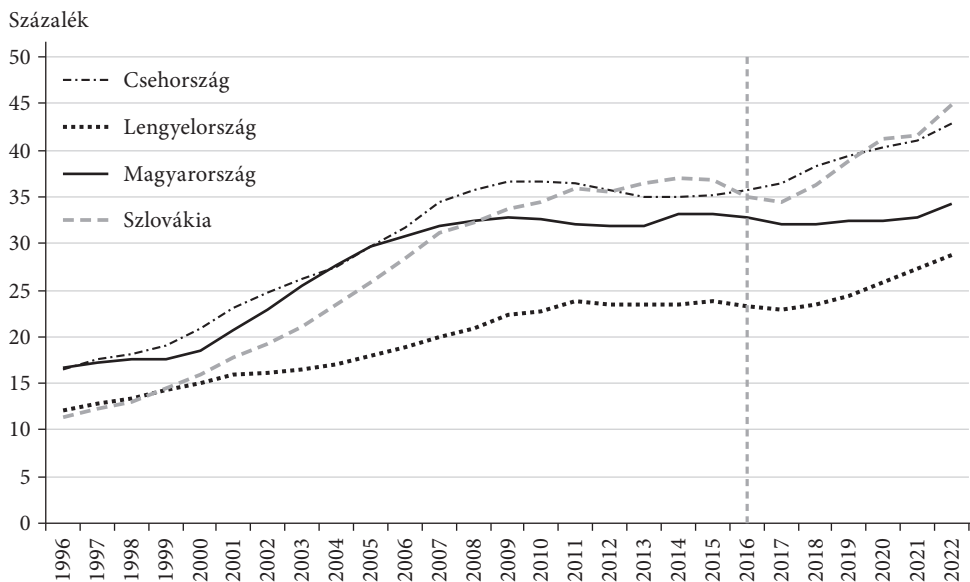
A magyar feldolgozóipar aránya nagyon hasonlóan alakult, mint a cseheké, minden bizonnyal a német iparral való hasonlóan erős kapcsolatok miatt. Az viszont egyértelműen kijelenthető, hogy a 2016-ban elfogadott Irinyi-tervben vázolt hazai újraiparosításnak nem láthatók a jelei, legalábbis a bruttó hozzáadott érték arányának növekedésében nem érzékelhető.

Hosszabb időtávon egy-egy ország és térségeinek gazdasági növekedése elsősorban a bázisszektor (*tradeable* szektor), ezen belül a feldolgozóipar termelékenységének alakulásától függ (*Todaro–Smith* [2020]). Az EU12 átlagához viszonyítva a visegrádi országok feldolgozóiparának termelékenysége alacsony arányról indulva, de

dinamikusan javult, 2008-ban elérte a 32–36 százalékot (kivéve Lengyelországot, ahol 21 százalék volt) (2. ábra). Ezt követően viszont 2016-ig nem változott, majd az utóbbi években három országban újra közeledett a feldolgozóipar termelékenysége az EU12 átlagához, kivéve Magyarországot, ahol ez a felzárkózás alig figyelhető meg. A cseh feldolgozóiparral való együtt mozgás megszűnt, és Szlovákiában is nagyobb ütemben javult a termelékenység. Folyó áras euróval számoltunk, így az árfolyamok alakulása is befolyásolta a folyamatokat, de megjegyezzük, hogy a volumenindexek is nagyjából hasonló trendeket mutatnak.

2. ábra

A visegrádi országok feldolgozóiparának termelékenysége, 1996–2022
(GVA/ledolgozott óra, folyó áras euró, az EU12 százalékában)

Megjegyzés: hároméves mozgóátlag.

Forrás: saját számítás az Eurostat adatai alapján.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy bár az EU-ban és itthon is meghirdették az újraparositást, az adatok alapján a 12 régebbi tagállamot együtt tekintve ezzel csak azt érték el, hogy megállt a dezindusztrializáció. A 2008-as válságot követően a visegrádi országokban megfigyelhető az újraparositás, ami azonban csak 2016-ig tartott, majd itt is elindult az ipartalanodás – igaz, eltérő módon. Csehországban és Magyarországon 2016-tól egyértelműen látható a dezindusztrializáció, a két ország együtt mozog, míg Szlovákiában és Lengyelországban az általunk használt és Capello–Cerisola [2023] által javasolt megközelítéssel nem dönthető el egyértelműen ez a kérdés. Az is látható, hogy a visegrádi országokban a feldolgozóipar termelékenysége az EU12 átlagához viszonyítva hasonlóan mozgott 2016-ig, ekkortól viszont a magyar feldolgozóipar felzárkózása megállt, míg a másik három országban 2017-től újra dinamikussá vált.

A vármegyék és típusaik újraiparosodása

Nehéz áttekinteni 20 vármegye (köztük a főváros) újraiparosodását, emiatt célszerű a térségeket tipizálni. Az EU regionális politikájában javasolt intelligens szakosodási stratégiákhoz a gazdaságfejlesztési lehetőségek szempontjából három típust különítettek el (RIS3 [2012] 47. o.): „tudásközpontok” (*knowledge hubs*), „ipari termelési zónák” (*industrial production zones*) és „nem tudomány és nem technológia által vezérelt régiók” (*non S&T-driven regions*). A Lengyel–Varga [2018] (504. o.) tanulmány is ebből a tipizálásból indult ki, altípusokat is kialakítva: a tudásközpontok esetében a centrum (a főváros térsége) elkülönült a nagy egyetemekkel rendelkező vármegyéktől. Hasonlóan az ipari termelési övezetek esetében is két altípust hoztak létre: az FDI feldolgozóipari és az újraiparosodó térségeket, míg a nem tudomány és nem technológia által vezérelt régiókat rurális típusnak nevezték.

Jelen tanulmányunkban a vármegyék tipizálásánál a Lengyel–Varga [2018] által javasolt öt vármegyétípusból indulunk ki, de a 2016-tól megfigyelhető változások miatti típusváltások megítélésénél a feldolgozóipar alapvető indikátorait vettük alapul: a foglalkoztatottak, a bruttó hozzáadott érték, az export stb. arányát (1. táblázat). Négy vármegyét soroltunk át másik típusba. A vármegyék főbb adatai alapján az öt vármegyétípust a 3. ábra mutatja be:

- CENTRUM: Budapest és Pest együtt (2023. januárban lakónépessége 3 millió fő).
- FDI FELDOLGOZÓIPARI: Győr–Moson–Sopron, Heves, Jász–Nagykun–Szolnok, Komárom–Esztergom és Vas (1667 ezer fő).
- IPAROSODOTT: Fejér, Bács–Kiskun, Borsod–Abaúj–Zemplén és Veszprém (1877 ezer fő).
- TUDÁSKÖZPONT: Baranya, Csongrád–Csanád és Hajdú–Bihar (1267 ezer fő).
- RURÁLIS: Békés, Nógrád, Somogy, Szabolcs–Szatmár–Bereg, Tolna és Zala (1790 ezer fő).

A CENTRUMBAN, amely Budapestből és Pest vármegyéből áll, a feldolgozóipar már háttérbe szorult, például alacsony a foglalkoztatottak aránya, azok zöme is főleg a fővároson kívüli térségekben található, és jellemzőnek tartjuk, hogy az itt található külföldi működőtőkének csak 19 százaléka feldolgozóipari, miközben az országos mutató 45,4 százalék.

AZ FDI FELDOLGOZÓIPARI VÁRMEGYÉKBEN az országos átlag fölöttiek ezek a mutatók: legalább 30 százalék a feldolgozóipari foglalkoztatottak aránya, legalább 32 százalék a GVA aránya, az országos átlag kétszerese az export aránya, jelentős az egy lakosra jutó feldolgozóipari külföldi működőtőke, stb. Lengyel–Varga [2018]-hoz képest változott az FDI FELDOLGOZÓIPARI vármegyék köre: a 2016 utáni folyamatok hatására kikerült Fejér, és bekerült Heves és Jász–Nagykun–Szolnok.

AZ IPAROSODOTT VÁRMEGYÉKBEN a feldolgozóipar indikátorai szintén meghaladják az országos arányokat és értékeket, például magas az export aránya, de elmaradnak az FDI feldolgozóipariakéitól. A típus korábbi nevét megváltoztattuk, újraiparosodó helyett iparosodottá. Idesoroltuk Fejért, amely az FDI feldolgozóipari típustól

1. táblázat

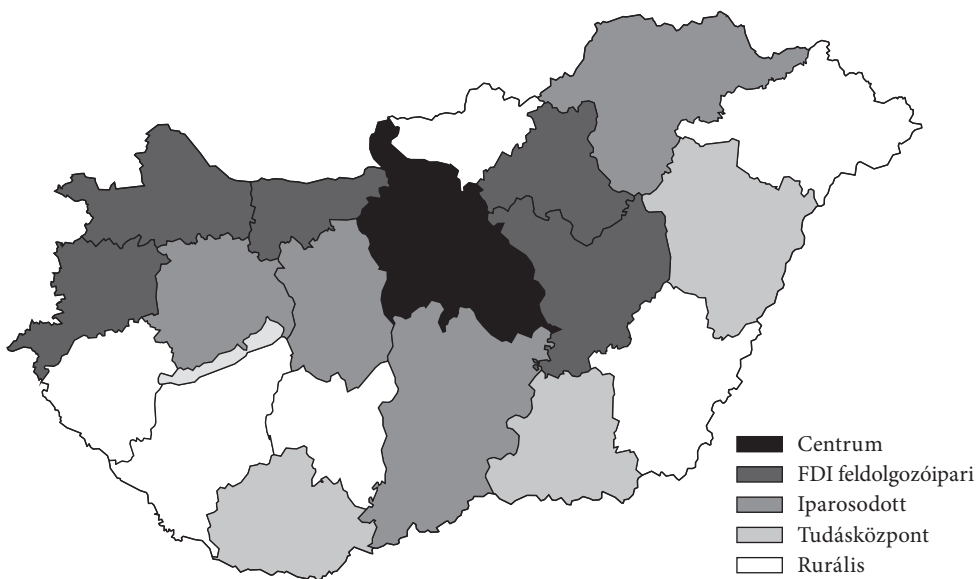
A feldolgozóipar főbb adatai vármegyénként

Vármegye	Feldolgozó- ipari foglal- koztatottak aránya* (százalék)	Feldolgozó- ipari GVA aránya* (százalék)	Egy lakosra jutó feldolgozó- ipari GVA* (ezer euró)	Feldolgozó- ipari érté- kesítésből az export aránya* (százalék)	Külföldi működő- tőkéből a feldolgozó- ipar aránya** (százalék)	Egy lakosra jutó feldolgozó- ipari külföldi működőtőke** (millió forint)
CENTRUM						
Budapest+	10,1	12,9	3,0	64,6	19,0	1,1
FDI FELDOLGOZÓIPARI						
Komárom- Esztergom	40,6	39,9	5,5	82,0	89,5	6,6
Heves	35,8	34,2	3,6	91,4	96,1	1,6
Győr-Moson- Sopron	32,9	35,8	5,5	89,0	86,4	2,9
Vas	32,9	34,5	4,2	79,3	85,5	2,0
Jász-Nagykun- Szolnok	30,6	32,6	3,1	78,0	97,5	2,0
IPAROSODOTT						
Fejér	25,6	32,3	4,9	80,2	79,3	2,7
Bács-Kiskun	25,9	26,9	3,0	80,6	84,4	0,9
Veszprém	25,1	27,4	3,2	81,7	91,6	1,6
Borsod-Abaúj- Zemplén	23,5	34,3	3,4	75,2	89,8	2,6
TUDÁSKÖZPONT						
Baranya	16,8	17,6	1,8	56,4	74,0	0,4
Csongrád- Csanád	16,7	16,7	2,0	62,5	84,7	0,5
Hajdú-Bihar	16,3	17,1	1,9	77,5	95,2	2,7
RURÁLIS						
Nógrád	26,1	21,2	1,4	86,3	93,5	0,6
Szabolcs- Szatmár-Bereg	25,4	24,6	2,1	69,8	96,4	1,5
Békés	22,6	19,3	1,7	61,5	96,5	0,6
Zala	22,1	19,9	2,1	54,0	59,2	0,3
Tolna	17,6	17,5	1,9	60,9	46,9	0,2
Somogy	17,6	14,5	1,3	84,0	79,9	0,7
Ország	18,5	20,2	3,0	75,6	45,4	1,6

Forrás: *Eurostat 2022-es adatai, **KSH 2021-es adatai.

3. ábra

A vármegyék típusai

Forrás: saját szerkesztés.

került ide, ahová bekerült – amint említettük – Heves és Jász-Nagykun-Szolnok, míg Zala vármegye rurális lett.

A TUDÁSKÖZPONT típus a nagy egyetemekkel rendelkező vármegyékből áll. Ezekben csak 16-17 százalék a feldolgozóipari foglalkoztatottak aránya, a vállalatok főleg hazai piacra dolgoznak, és kevés az egy lakosra jutó feldolgozóipari külföldi működőtőke is.

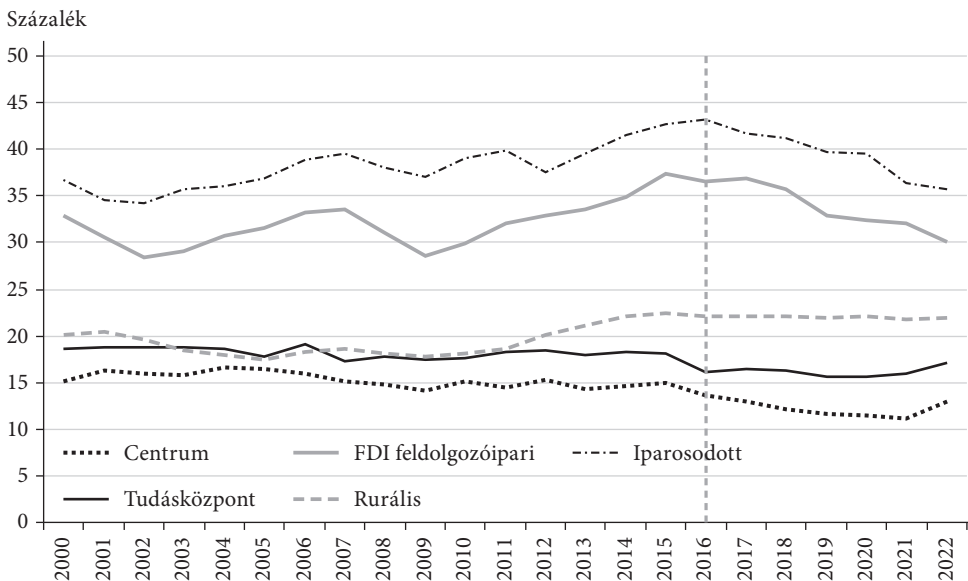
A RURÁLIS VÁRMEGYÉK köre vegyes, de a feldolgozóipar jellemzői általában elmaradnak az országos átlagtól, főleg az egy lakosra jutó feldolgozóipari külföldi működőtőke állománya csekély.

Az öt vármegyétípus esetében az iparosodás/ipartalanodás eltérő módon figyelhető meg (4. ábra). A 2004-es EU-csatlakozás az FDI feldolgozóipari és az iparosodott vármegyékben újraiparosodást váltott ki, amit megakasztott a 2008-as válság, amelynek megszűntével újra dinamikusán nőtt a feldolgozóipari bruttó hozzáadott értéke aránya, 2016-tól viszont dezindusztrializáció figyelhető meg. Az országos folyamattal (1. ábra) összevetve érzékelhető, hogy ez a két vármegyétípus determinálja a hazai feldolgozóipari folyamatokat, mivel a másik háromban a két évtized alatt alig változtak az arányok, bár a centrumban már 2004-től, a tudásközpont típusnál pedig 2016-tól dezindusztrializáció történt, míg a rurális típusnál 2014-től stabilan 20 százalék a feldolgozóipar aránya. Mivel itt GVA-arányokról van szó, csak annyi jelenthető ki, hogy a feldolgozóipar súlya, fontossága 2016-tól mindegyik típusnál csökkent.

Két vármegyétípus esetében kiemelkedő jelentőségű a feldolgozóipar. A folyamatok megértéséhez érdemes e típusokon belül is vizsgálni. Az öt FDI feldolgozóipari vármegyében a feldolgozóipari bruttó hozzáadott érték részaránya az időszak nagyobb

4. ábra

A feldolgozóipari bruttó hozzáadott érték részaránya az egyes vármegyetípusokban, 2000–2022 (százalék)

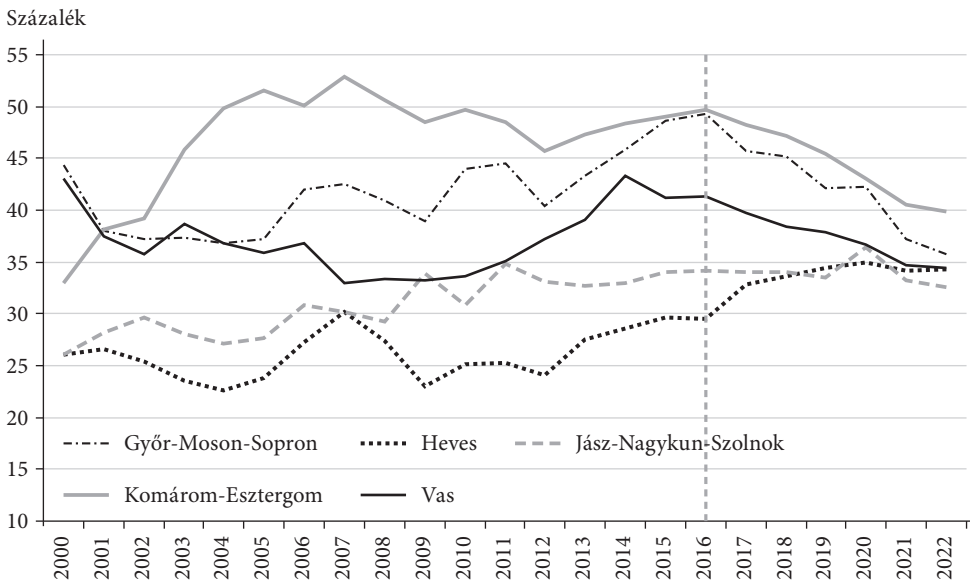
Forrás: saját számítás az Eurostat adatai alapján.

részében igen eltérően alakult (5. ábra). 2016 után azonban bizonyos egységesülés figyelhető meg, 2020 után pedig hasonlóvá váltak: 33 és 40 százalék közé kerültek az arányok a dezindusztrializációnak köszönhetően. Ez különböző évektől figyelhető meg, például Vasban 2014-től, Győr-Moson-Sopronban 2017-től. Komárom-Esztergomban mindvégig a legmagasabb volt a feldolgozóipari bruttó hozzáadott érték aránya, ami elsősorban a Suzukinak és a komáromi, tatabányai ipari parkokban lévő cégeknek tudható be. A másik véglet Heves, ahol 2012-től elindult az újraiparosodás, és jelenleg is a feldolgozóiparban dolgozik a foglalkoztatottak 35,8 százaléka (lásd az 1. táblázatot).

A másik típusnál, az iparosodott vármegyékben is hektikusan mozog a feldolgozóipari bruttó hozzáadott érték aránya, de 2002 és 2007 között mindenhol újraiparosodás figyelhető meg, ami a válságot követően, 2011-től folytatódik egészen 2015–2016-ig, főleg Fejériben és Borsod-Abaúj-Zemplénben igen erőteljesen, de ezt követően mindegyik vármegyében elkezdődött a dezindusztrializáció, és egymáshoz közel, 27 és 34 százalék közé került a bruttó hozzáadott érték aránya (6. ábra). Az alapul vett Lengyel-Varga [2018] tanulmányban Fejér vármegye még FDI jellegű volt, de az ábrán kirajzolódik, hogy 2016-tól itt rohamosan csökkent a feldolgozóipari bruttó hozzáadott érték aránya, elindult egy szerkezetváltás, felgyorsult a dezindusztrializáció. Megfigyelhető, hogy Bács-Kiskunban a Daimler-Mercedes megjelenésével 2012-től fokozatosan növekszik a bruttó hozzáadott érték részaránya, de a termelés felfutása után már nincs további élénkítő hatás. 2015 óta ebben a vármegyében is dezindusztrializáció zajlik, és Veszprémhez hasonló arány alakult ki.

5. ábra

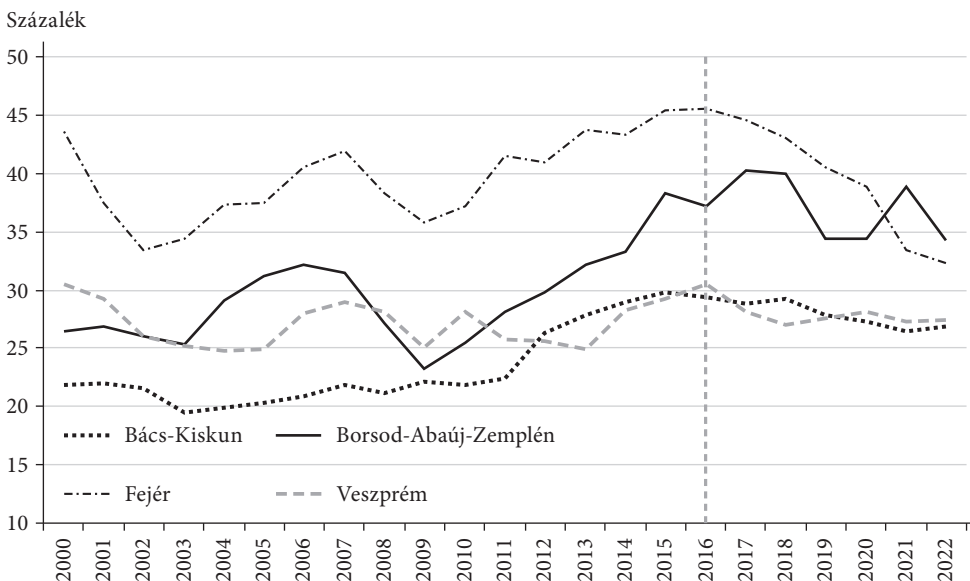
A feldolgozóipari bruttó hozzáadott érték részaránya az FDI feldolgozóipari vármegyékben, 2020–2022 (százalék)

Forrás: saját számítás az Eurostat adatai alapján.

6. ábra

A feldolgozóipari bruttó hozzáadott érték részaránya az iparosodott vármegyékben, 2000–2022 (százalék)

Forrás: saját számítás az Eurostat adatai alapján.

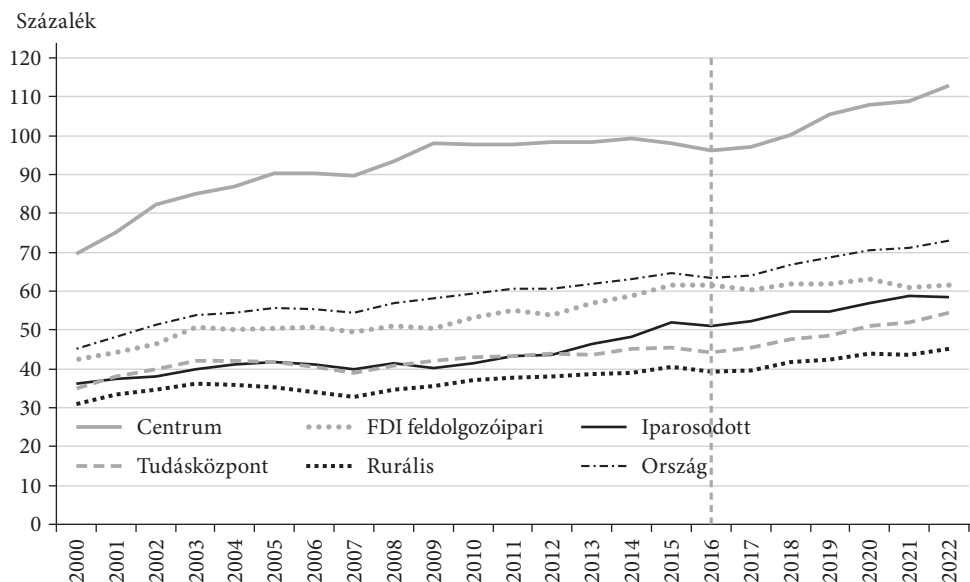
Az adatok alapján Magyarországon 2015 óta egyértelműen dezindusztrializáció zajlik, ami a jelentős feldolgozóiparú vármegyék mindegyikénél megfigyelhető. A bruttó hozzáadott érték aránya a két bemutatott térségtípusnál mindvégig hektikusan mozog, ami rámutat arra is, hogy a viszonylag kisebb területi egységeknél egy-egy globális cégen belüli döntés (például a külföldi telephelyek közötti adóoptimalizálás) a bruttó hozzáadott értéket nagyon befolyásolhatja. De ugyanígy egy-egy üzem jelentős bővítése átmenetileg növeli a bruttó hozzáadott érték arányát (például az Audié Győrött). De ha nincs további bővítés, és a kapacitást teljes mértékben kihasználják, akkor a bruttó hozzáadott érték további növekedése is visszafogottá válik. 2016-tól viszont az is megfigyelhető, hogy mindkét típuson belül csökkennek a különbségek, azaz bizonyos területi kiegyenlítődés indult el. Természetesen fő kérdésünk, hogy sikeres-e a vármegyék szerkezetváltása, a visszaszoruló feldolgozóipar helyett olyan jövedelmezőbb munkahelyek jönnek-e létre, amelyek képesek hozzájárulni a térségek felzárkózásához.

A hazai térségek felzárkózási pályái

Amint *Lengyel-Varga* [2018] kimutatta, a 2008-as válságot követően 2016-tal bezárólag – a vásárlóerőn számolt egy lakosra jutó GDP-vel mérve – az ország gazdasági felzárkózását két vármegyétípus, az FDI feldolgozóipari és az iparosodott vármegyék élénkítették (7. ábra). A másik három típusnak, főleg a fővárosnak és

7. ábra

Az egy lakosra jutó GDP az egyes vármegyétípusokban, 2000–2022 (PPS, az EU12 százalékában)

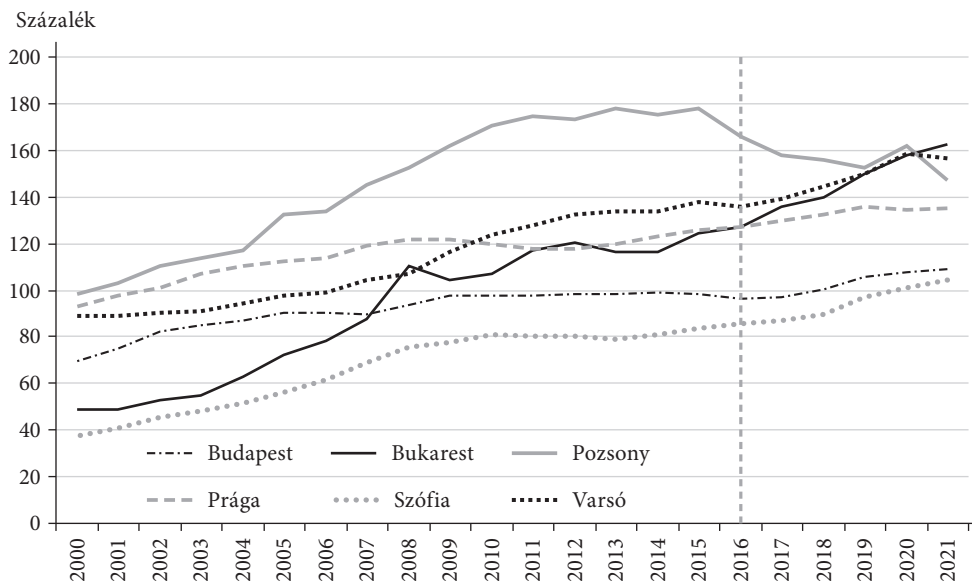
Forrás: saját számítás az Eurostat adatai alapján.

vonzáskörzetének felzárkózása lényegében stagnált, gazdasági növekedése az EU12 átlagához hasonló volt. Új folyamatok figyelhetők meg azonban 2016 után: az FDI feldolgozóipari térségek felzárkózása leállt, míg a másik négy típusé dinamikusabbá vált, főleg a centrumé, ahol a 2016. évi 96 százalékos érték 2022-re 113 százalékra nőtt, vagyis e régió évente csaknem 3 százalékpontot javított a helyezésén. Az is megfigyelhető, hogy az iparosodott vármegyék utolérték az FDI feldolgozóipariakat, továbbá a tudásközpontok az országos átlaggal együtt mozogtak, de ez a három típus is csak az EU12 átlagának 55–62 százalékát érte el. A rurális típus pedig két évtized alatt 30-ról csak 45 százalékra jutott, azaz a centrumon kívül a többi térség felzárkózása igen lassú.

Ami a fővárosi térséget illeti, Budapest és vonzáskörzetének gazdasági növekedése Magyarországon kiemelkedő, de nem volt kiugró kelet-közép-európai összehasonlításban, sőt jelentősen elmaradt a többi fővárosi térségétől (8. ábra). Bukarest és Varsó lendületes fejlődése nyilván kapcsolatban áll az ország méretével is, hiszen a fővárosokban koncentrálódnak az egész országot ellátó szolgáltatások, például pénzügyi, informatikai, médiavállalkozások. Amint a Nobel-díjas Paul Krugman fémjelezte „új gazdaságföldrajzi” modellek levezetik, a javuló közlekedési hálózatok és elérhetőségi technológiák következtében csökkenő fajlagos szállítási költségek, az elérhetőség javulása a bázisszektorbeli tevékenységek szükségszerű térbeli koncentrációját idézik elő, ezáltal javul a méretgazdaságosságuk és így a jövedelmezőségük is, amit a nagyobb méretű piacok fel is erősítenek (Krugman [2003], Varga [2016], Lengyel [2021]).

8. ábra

Az egy lakosra jutó GDP a fővárosi térségekben, 2000–2022 (PPS, az EU12 százalékában)

Megjegyzés: a fővárosok adatait összevontuk a vonzáskörzetükével.

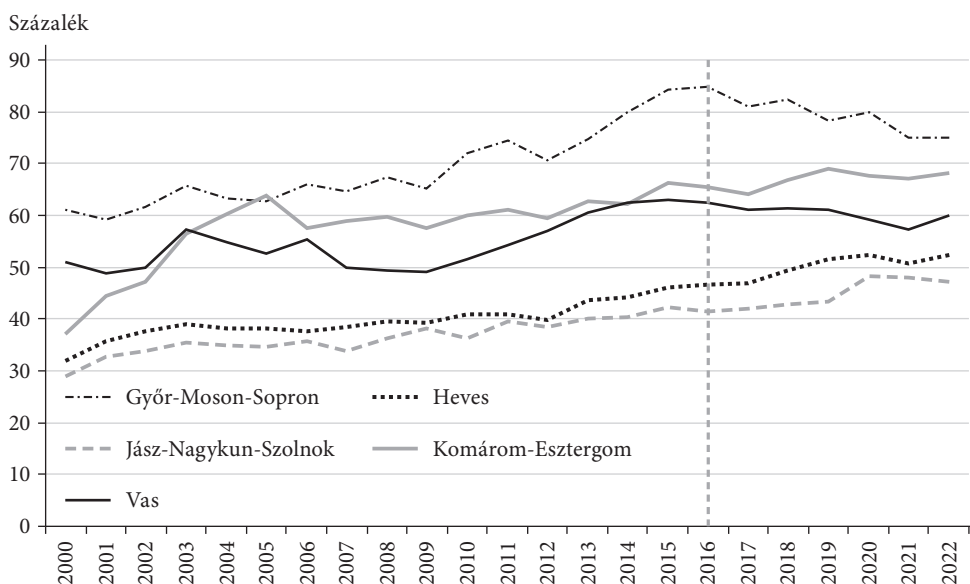
Forrás: saját számítás az Eurostat adatai alapján.

Magyarországon is a fővárosi térségben koncentráldott 2022-ben – a bruttó hozzáadott értéket tekintve – például a pénzügyi, biztosítási tevékenység (K ágazat) 82 százaléka (a 2000-es évek eleji érték 69 százalék), az információ, kommunikáció (J) 81 százaléka (két évtizede 71 százalék), a szakmai, tudományos, műszaki tevékenység (M) és az adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység (N) összevontan 67 százaléka (annak idején 60 százalék). Mivel a centrumban az ország lakosságának körülbelül 31 százaléka él, ezek az arányok igen magasak. A hazai sugárirányú közlekedési hálózatok (autópályák, vasúti fővonalak), illetve a digitális eszközök az üzleti szolgáltatások széles körénél lehetővé teszik, hogy az ezekkel foglalkozó fővárosi cégek piacterülete szinte az egész országra kiterjedjen, ami elősegítette a térbeli koncentráldást, annak minden előnyével és hátrányával. Természetesen a szolgáltatási tevékenységek térbeli elhelyezkedésének kijelölése, valamint bruttó hozzáadott értékük pontos statisztikai mérése pontatlan lehet, ennek ellenére hazai térbeli koncentráldásuk vitathatatlan.

Amint bemutattuk, az FDI feldolgozóipari vármegyékben 2016 után dezindustrializáció indult el, főleg Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Sopron és Vas vármegyékben, azaz visszaesett a feldolgozóipari bruttó hozzáadott érték. Kérdés, hogy ez milyen hatást váltott ki a térségek EU12-átlaghoz történő felzárkózására (9. ábra). Némileg eltérő módon, de mindenütt megfigyelhető a felzárkózás lelassulása, sőt visszaesése, például Győr-Moson-Sopronban és Vasban. Győr-Moson-Sopron vármegye 2016-ban az EU12 átlagának 85 százalékát érte el, onnan zuhant vissza

9. ábra

Az egy lakosra jutó GDP az FDI feldolgozóipari vármegyékben, 2000–2022 (PPS, az EU12 százalékában)

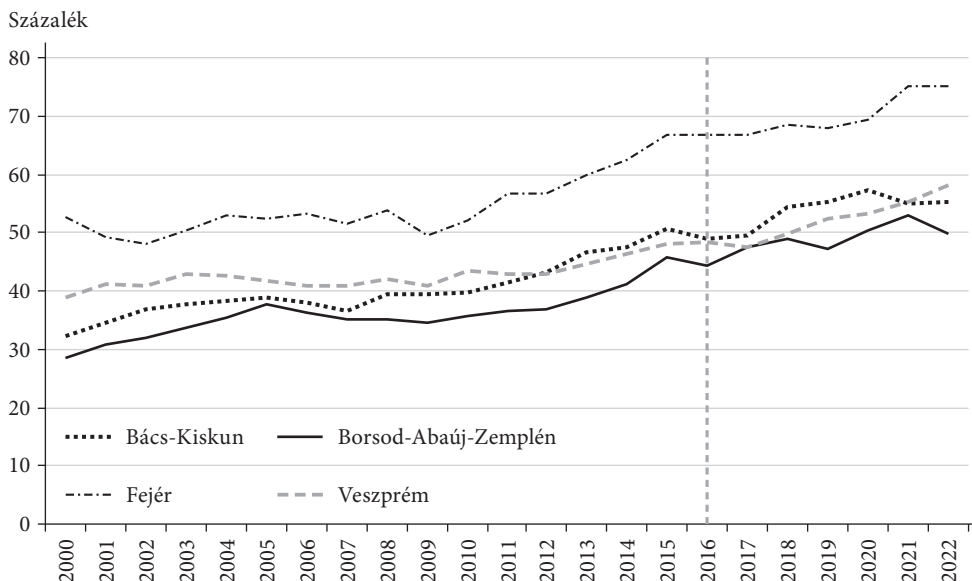
Forrás: saját számítás az Eurostat adatai alapján.

2022-ben 75 százalékra, míg Vas vármegye 63-ról 60 százalékra. A másik három vármegyét kevésbé érintette hátrányosan a feldolgozóipar relatív súlyának csökkenése, bár jóval alacsonyabb szintről indultak. Komárom-Esztergom az EU-hoz történt csatlakozáskor már az EU12 átlagának 60 százalékán állt, de az eltelt csaknem két évtizedben csupán 10 százalékpontot javított a helyzetén; feldolgozóiparának gyengülő szerepét szerintünk a fővárosi térséghez való közelsége ellensúlyozta. Kiemeljük, hogy a felzárkózás megtorpanása, sőt visszaesése már jóval a koronavírus-járvány megjelenése előtt megfigyelhető, vagyis úgy tűnik, hogy tartós gazdasági folyamatok következményeként alakult ki.

A másik típusnál, az iparosodott vármegyék mindegyikében megfigyelhető 2016 után a dezindustrializáció, de az EU12 átlagához viszonyított egy lakosra jutó GDP-jükön ez nem érzékelhető (10. ábra). Kiemelkedik közülük Fejér vármegye, amelyet korábban az FDI feldolgozóipari térségek között tartottunk számon, de a közelmúltban elindult egy sikeres szerkezetátalakítás, főleg a főváros közelségét kihasználó tevékenységek kerültek előtérbe, és 2022-ben már Győr-Moson-Sopronnal került egy szintre (75 százalék). A másik három vármegye felzárkózása egymáshoz nagyon hasonló: 30–40 százalékról indulva 50–60 közé közé jutottak. Esetükben alig érzékelhető a 2008-as válság, illetve a feldolgozóipar visszaszorulása. Fejér vármegyén kívül a többiekénél az várható, hogy az FDI-térségekhez hasonlóan lelassul a felzárkózásuk, nemsokára kimerülnek az egy-egy feldolgozóipari beruházástól várható növekedési lehetőségeik.

10. ábra

Az iparosodott vármegyékben az egy lakosra jutó GDP, 2000–2022 (PPS, az EU12 százalékában)

Forrás: saját számítás az Eurostat adatai alapján.

A térségek sikeres szerkezetváltásához, főleg egy bizonyos szint elérése után, alapvető a magasabb hozzáadott értéket előállító, innovatív, tudásalapú tevékenységekhez szükséges tényezők jelenléte. Az adatokból érzékelhető, hogy a feldolgozóipar bruttó hozzáadott értéke a többi ágazaténál lassabban nő, azaz kimerültek az alacsonyán képzett munkaerőre, betanított vagy szakmunkára épülő tevékenységek növekedési lehetőségei. Mindenütt dezindusztrializáció indult el, a szolgáltatásokra helyeződik a hangsúly – az viszont kérdéses, hogy ehhez a szerkezetváltáshoz adottak-e a feltételek. A szakirodalom szerint az endogén regionális fejlődés fő forrásai a munkaerő képzettsége, az innovációhoz szükséges tudományos-fejlesztő kapacitások megléte és a támogató intézményi környezet (Varga [2009], Stimson és szerzőtársai [2011], Capello [2016], Ács-Sanders [2021], Lengyel [2021]).

A centrumban alacsony a munkanélküliség, magas a foglalkoztatás, a 30–39 évesek közel fele diplomás, sok a munkaerőpiacon néhány éven belül megjelenő egyetemi hallgató, jelentős a K + F-ráfordítás, és magas a kutatók száma – mindez szerintünk megmagyarázza a 2016 után elindult felzárkózást (2. táblázat). Hárommillió lakosságával a centrum nemcsak diverzifikált munkaerőpiac, úgynevezett urbanizációs agglomerációs előnyöket nyújtó térség, hanem a fogyasztók száma is jelentős. Amint említettük, a főváros több szolgáltató tevékenység esetében az egész országot el tudja látni.

2. táblázat

Az innovatív fejlődés alaptényezői az egyes vármegyetípusoknál

	Munka- nélküliségi ráta, 15–64 évesek* (százalék)	Foglal- koztatási ráta, 15–64 évesek* (százalék)	Diplomá- sok, 30–39 évesek* (százalék)	A nappali tagozatos egyetemi hallgatók száma* (ezer lakosra)	K+F- ráfordítás** (a GDP százalé- kában)	A kutatók száma** (ezer lakosra)
Centrum	2,3	78,0	47,0	36,4	1,9	9,1
FDI feldolgozóipari	2,7	75,6	26,2	7,9	0,6	1,2
Iparosodott	4,0	73,1	25,3	5,6	1,1	2,0
Tudásközpont	3,9	73,1	31,8	41,2	1,6	3,3
Rurális	6,5	70,0	23,1	2,5	0,3	0,5
Ország	3,7	74,4	33,3	19,7	1,4	4,0

Megjegyzés: *2022-es, **2021-es adatok.

Forrás: KSH Stadat.

Az FDI feldolgozóipari típusnál szintén alacsony a munkanélküliségi ráta, és a foglalkoztatottság meghaladja az országos átlagot, de a diplomások aránya kicsi, a minőségi munkaerő-utánpótláshoz szükséges egyetemisták száma elenyésző (az öt megyéből háromban nincs helyi székhelyű felsőoktatás), a K + F-ráfordítás minimális, és a kutatók száma is csekély. De hasonlóak az iparosodott térségek adatai is,

bár az ott levő egyetemek (Miskolc, Veszprém) révén a K + F-ráfordítás és a kutatók száma jelentősebb.

Mindkét típusnál ezek az adatok már önmagukban megmagyarázhatják a sikertelen szerkezetváltást: hiányoznak az endogén fejlődés nélkülözhetetlen tényezői, amelyek a feldolgozóiparban zajló negyedik ipari forradalomhoz és a szolgáltatásokhoz elengedhetetlenek. Ezekben a térségekben a minőségi fejlődési tényezők szűkösek, ráadásul a külföldi érdekeltségű cégek lefölköznek őket, így a hazai tulajdonú cégek szinte reménytelen helyzetbe kerülnek. Ráadásul ezen vármegyék székhelyei a globális városverseny szempontjából kisvárosoknak minősülnek, igen szűkös a munkaerőpiacuk és az intézményi kapacitásuk, ezért csak tudatos fejlesztési stratégiával, a lokalizációs agglomerációs előnyökre épülő intelligens szakosodási stratégiával nyílhatna esélyük a sikeres szerkezetváltásra.

Ezekben a vármegyékben dominánsak a külföldi érdekeltségű feldolgozóipari vállalatok, amelyeknek általában kevés a helyi partnere, emiatt gyengék a regionális multiplikátorhatásaik, csak átmenetileg élénkítik térségük felzárkózását. Például az Esztergomban három évtizede működő Suzukinak 2019-ben 239 TIER-1 beszállítójából 27 volt magyar tulajdonú (13 százalékot szállítottak értékben tekintve), további 45 külföldi beszállító magyarországi telephellyel is rendelkezett (*Natsuda és szerzőtársai* [2022]). A hazai beszállítók közül valószínűleg többen vármegyén kívüliek, így nem csoda, hogy a helyben keletkező alacsony bruttó hozzáadott érték miatt Komárom-Esztergom felzárkózása lassú. De ebből az is nagy valószínűséggel következik, hogy a zárványként, szinte vámszabad területként működő autó-összeszerelő üzemeknek vagy akkumulátorgyáraknak hosszabb távon az ország gazdasági növekedésére minimális lesz a hatásuk.

A multinacionális vállalatok letelepedése egy térség számára előnyökkel és hátrányokkal egyaránt járhat (3. táblázat). Úgy véljük, hogy a magyar feldolgozóipari térségeknek körülbelül 2008-ig előnyös volt a multinacionális vállalatok megjelenése, mivel jövedelmező munkahelyek jöttek létre, növekedtek a helyi adóbevételek, a hiányos infrastruktúra (úthálózat, energetika stb.) színvonala javult, főleg ipari parkok létrehozásával, és így tovább. De az utóbbi évtizedben már a hátrányok erősödtek fel: az FDI feldolgozóipari térségek fejlődése lelassult, és „pályafüggőség” (*path dependency*) alakult ki (Lengyel B. [2012], Martin [2010], [2022], MacKinnon–Cumbers [2019]). Mivel a szerkezetváltáshoz, technológiai megújuláshoz szükséges endogén erőforrások szűkösek és gyengék, az alacsony termelékenységű feldolgozóipar pedig leköti a munkaerőt, a térség várhatóan tartós fejlődési csapdába kerül (*Diemer és szerzőtársai* [2022]).

Az innovatív fejlődésre a tudásközpont típusú vármegyékben, így Baranya, Csongrád-Csanád és Hajdú-Bihar vármegyékben, pontosabban a vármegyeszékhelyeken és vonzáskörzetükben lenne esély, amennyiben integrált, alulról szerveződő fejlesztési stratégiákat valósítanának meg. Mindhárom térségben nemzetközileg is elismert, jelentős létszámú egyetemek működnek (sok karral), évente több ezer diplomást bocsátanak ki, akikre mint felkészült munkaerőre innovatív tevékenységeket, főleg tudásalapú szolgáltatásokat lehetne szervezni. Megjegyezzük, hogy 2021-ben nappali tagozatra a fővárosban és a három egyetemi városban vették fel alapképzésekre a hallgatók 83 százalékát, mester- és osztatlan képzésekre 92 százalékát, azaz

3. táblázat

A multinacionális vállalatok előnyei és hátrányai a befogadó térség számára

Előnyök	Hátrányok
HELYI GAZDASÁG	
Befektetési és jövedelmi lehetőségek javulása	A térség fejlődése egyre inkább a külső kontrolltól függ
Globális tudás és menedzsmenttechnikák átadása – a versenyelőny növelése a globalizáció összefüggésében	Nagyobb kiszolgáltatottság a bezárással és a munkahelyek elvesztésével szemben
Javítja a készségek bázisát képzési és foglalkoztatási politikák révén	A tágabb globális termelési rendszerekhez kapcsolódó termelési zárványok, amelyek kevés helyi előnnyel járnak
Hozzájárul a térség adóbevételeihez	Más szektorok marginalizációja/elmozdulása – a szűk fejlődési pályához kapcsolódó gazdaság
HELYI CÉGEK	
Új lehetőségek a befektetők ellátására: a multinacionális vállalatok „hátán kikerülhetnek” az exportpiacokra	Fokozott verseny a helyi tényezőpiacokon
Tanulás a multinacionális vállalatok legjobb gyakorlatának utánzásával	A munkaerő, föld, tőke iránti megnövekedett verseny megdrágítja ezeket a tényezőket
	Szállítóként egyoldalúan kötődnek a domináns megrendelőkhez
HELYI KÖZÖSSÉG	
A helyi infrastruktúra korszerűsítése, ami egyébként nem fordulna elő (például közlekedési és kommunikációs kapcsolatok)	A helyi kultúra/társadalom felbomlása/ megsemmisülése
A multinacionális vállalatok „társadalmi befektetése” (például helyi iskolákban, közösségi szolgáltatásokban)	Az erőforrások beruházása a multinacionálisvállalat-specifikus infrastruktúrába, a hiányzó közösségi projektekre/ helyi jellegű kezdeményezésekbe történő befektetések helyett
FOGLALKOZTATÁS	
Új munkahelyek a helyiek számára	Kényszerítő jellegű (nem együttműködő) irányítási stratégiák bevezetése
A bérek gyakran meghaladják az átlagos helyi bért	Gyakran alacsony képzettséget igénylő, rutinszerű munkahelyek
Képzés és modern megközelítés az emberi erőforrás menedzselésében	Képzés csak a vállalatspecifikus készségekre korlátozódik, és nem hasznosítható más iparágakban
POLITIKAI VONATKOZÁSOK	
Az erőfölényben levő külső szereplők beáramlása növeli a térség lehetőségét az állami forrásokért folytatott térségek közötti versenyben	A térség fejlesztési terveit a multinacionális vállalatok érdekei eltérítik
	Az alternatív politikai viták marginalizálódnak – demokratikus deficit

Forrás: MacKinnon-Cumbers [2019] 273. o. alapján a szerzők átdolgozása.

a többi térségben szinte reménytelen hozzájutni tehetséges fiatal diplomás munkakerőhöz (Lengyel [2023]). Így a térségek többségében a hazai tulajdonú vállalatoknál az innovációk bevezetése, versenyképességük javítása, nemzetköziesedésük szinte reménytelen, sőt hazai piacaikról is kiszorulhatnak.

Összegzés

Tanulmányunkban áttekintettük a magyar vármegyék különböző típusainak újraiparosodását és felzárkózását a 2000 és 2022 közötti időszakban, és megvizsgáltuk, hogy Lengyel Imrének és Varga Attilának a 2000–2016 közötti időszakra vonatkozó megállapításai továbbra is érvényesek-e. Kiderült, hogy 2016-tól új felzárkózási pályák figyelhetők meg: a korábbi időszaktól eltérően a főváros és térségének gazdasága dinamikussá vált, míg az FDI feldolgozóipari korábbi „sikertérségek” felzárkózása stagnál, sőt Győr-Moson-Sopron vagy Vas vármegyék egyre inkább leszakadnak az EU12 átlagától. Mindez megkérdőjelezi a hazai iparfejlesztési politika hatékonyságát, például a 2016-os Irinyi-terv végrehajtását. Úgy tűnik, hogy ezeknek a vármegyéknek a többsége fejlődési csapdába került: a meglévő feldolgozóipari tevékenységek már nem képesek élénkíteni a gazdaságot, a szerkezetváltáshoz szükséges innovatív tényezők pedig szinte teljesen hiányoznak, így várhatóan ezek a térségek tartósan kevésbé vagy közepesen fejlettek maradnak, a felzárkózásuk megreked. De ez azt is jelenti, hogy az ország fejlődését is visszahúzzák, hiszen egy ország GDP-je lényegében térségei GDP-jének összege.

Úgy véljük, hogy nem önmagával a feldolgozóiparral és nem a külföldi érdekeltségű vállalatokkal van a gond, hanem a hazai gazdaságfejlesztési szemlélettel és intézményrendszerrel. Ahol a feldolgozóipar sikeres, például egyes német vagy osztrák térségekben, ott az iparág klaszteresedett, ott a vállalatoknak van hazai bázisa (döntéshozó, stratégiai, K + F-, marketing- stb. részlegei), és intenzív kapcsolatban állnak a többi helyi szereplővel, egyetemekkel, önkormányzatokkal, szakmai szervezetekkel stb. A hazai központosított fejlesztéspolitikai egy-egy nagyobb projektet képes ugyan menedzselni a helyi szereplők szűk körét bevonva, de látható, hogy ennek hatékonysága gyenge, nem jönnek létre térségi multiplikátorhatások. Amíg a nagyvárosi térségek, Magyarországon a hárommillió fővárosi térség fejlődését a piaci mechanizmusok önmaguktól élénkítik, addig a kisvárosi térségek, például a hazai feldolgozóipari térségek fejlődése nem automatikus, csak összehangolt fejlesztési programokkal lenne esély a sikerre. De ezek előkészítéséhez alapos és időigényes hatáselemzésekre van szükség, az előnyök és hátrányok mérlegelésére és a helyi szereplők széles körének bevonására.

Úgy véljük, hogy Debrecenben a BMW és Szegeden a BYD csak rövid távon fogja élénkíteni a térségek felzárkózását, Győr, Esztergom és Kecskemét példájához hasonlóan fejlődésük egy idő után lelassul. Egyúttal ezeknek a térségeknek az innovatív, tudásalapú fejlődési pályája is ellehetetlenülhet, a hátrányok erősödnek fel, mivel a külföldi feldolgozóipari beruházások főleg energetikai, közlekedési fejlesztéseket igényelnek, elvonják a tudásalapú infrastruktúra fejlesztésére szánt források jelentős részét, és az intézményi kapacitásokat is lekötik. Ezeket az autóiipari,

akkumulátorgyártási kapacitásokat nem a tudásközpontokba, hanem például Szolnokra, Nyíregyházára vagy Miskolcra kellene irányítani – oda, ahol az innovatív fejlődés lehetőségei korlátozottak.

A fővároson kívüli mindegyik kisvárosi térség egyedi, így mindegyikben a helyi feltételekre épülő, integrált, alulról szerveződő, intelligens szakosodáson alapuló fejlesztési stratégiákat kellene kidolgozni, mérsékelve a kedvezőtlen hatásokat. De ehhez nem megfelelők a hazai intézményi feltételek, például a megyei jogú város önkormányzata nem része a vármegyei közgyűlésnek, a helyi források és döntési lehetőségek pedig igen korlátozottak. Amíg nem alakul ki a többszintű területi tervezés intézményrendszere a központi, területi és helyi érdekek koordinálására, amíg a döntések és a források centralizáltak, addig a kiemelt feldolgozóipari projektek, például az akkumulátorgyárak csak zárványként, szigetként működnek. Lekötik a helyi erőforrásokat, a minőségi munkaerőt, a jobb ingatlanokat, elszívják a levegőt más tevékenységek előtt, így a térségben átmeneti fellendülést hoznak ugyan, de a felzárkózást megnehezítik. Természetesen az országos költségvetés néhány részmutatója átmenetileg javul, de ennek hosszabb távon igen nagy az ára. Ha a hazai újraiparosítási politika nem változik, akkor szinte biztosra vehető a fejlődési csapadék kialakulása és a feldolgozóipari térségek felzárkózási lehetőségeinek kifulladás.

Karl Aiginger és Dani Rodrik megfogalmazásában:

„Az iparpolitika olyan rendszerszintű megközelítés, amely koordinálja az innovációt, a regionális politikát és a kereskedelempolitikát, középpontjában a feldolgozóiparral, miközben érinti az *upstream* és *downstream* iparágakat, az ágazati változásokat, a klasztereket és a hálózatokat.” (Aiginger–Rodrik [2020] 203. o.)

Az ilyen iparpolitikának térségi megfelelője az EU regionális politikájában javasolt helyalapú intelligens szakosodási stratégia, ami nem csodafegyver, de lehetőséget ad a helyi feltételekhez igazodó, összehangolt fejlesztési programok kidolgozására.

Egy közepes fejlettségi szint eléréséhez elegendők a külföldi érdekeltségű feldolgozóipari beruházási projektek, de a továbblépéshez, a sikeres felzárkózáshoz már nem, mivel a térségek, városok versenyében a sikerességhez a helyi szereplők összehangolt és folyamatos tevékenysége szükséges. Amint Enyedi György immár több mint negyedszázada megfogalmazta:

„A siker nem megy magától (csak a hanyatlás megy magától), a megszerzett sikerért nap mint nap, a városok versenyében újra kell küzdeni.” Enyedi ([1997] 6. o.)

Hivatkozások

- ÁCS, Z. J.–SANDERS, M. [2021]: Endogenous growth theory and regional extensions. Megjelent: Fischer, M. M.–Nijkamp, P. (szerk.): Handbook of regional science. Springer, Heidelberg, 615–634. o. https://doi.org/10.1007/978-3-662-60723-7_13.
- AIGINGER, K.–RODRİK, D. [2020]: Rebirth of Industrial Policy and an Agenda for the Twenty-First Century. Journal of Industry, Competition and Trade, Vol. 20. No. 2. 189–207. o. <https://doi.org/10.1007/s10842-019-00322-3>.

- BETHLENDI ANDRÁS [2024]: Ágazati politika portfólióelméleti megközelítésben. *Közgazdasági Szemle*, 71. évf. 2. sz. 131–153. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2024.2.131>.
- BRAKMAN, S.–GARRETSEN, H.–VAN MARREWIJK, C. [2020]: *Introduction to geographical and urban economics: A spiky world*. 3. kiadás, Cambridge University Press, Cambridge, <https://doi.org/10.1017/9781108290234>.
- CAPELLO, R. [2016]: *Regional economics*. 2. kiadás, Routledge, London–New York.
- CAPELLO, R.–CERISOLA, S. [2023]: Regional reindustrialization patterns and productivity growth in Europe. *Regional Studies*, Vol. 57. No. 1. 1–12. o. <https://doi.org/10.1080/00343404.2022.2050894>.
- CSOMA RÓBERT [2018]: Beruházási támogatások, újraiparosodás és a globális értékláncok. *Közgazdasági Szemle*, 65. évf. 3. sz. 303–324. o. <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2018.3.303>.
- DIEMER, A.–IAMMARINO, S.–RODRIGUES-POSE, A.–STORPER, M. [2022]: The Regional Development Trap in Europe. *Economic Geography*, Vol. 98. No. 5. 487–509. o. <https://doi.org/10.1080/00130095.2022.2080655>.
- EB [2012]: A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Erősebb európai ipart a növekedés és a gazdasági fellendülés érdekében. COM (2012) 582. final. Európai Bizottság, Brüsszel, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0582:FIN:HU:PDF>.
- EB [2014]: A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának az európai ipar „reneszánszáért”. COM (2014) 14. final. Európai Bizottság, Brüsszel, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52014DC0014&from=HU>.
- EB [2017]: A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Az innováció erősítése Európa régióiban: az ellenállóképes, inkluzív és fenntartható növekedés stratégiái. COM(2017) 376. final. Európai Bizottság, Brüsszel, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52017DC0376>.
- EB [2021]: A 2020. évi új iparstratégia frissítése: Erősebb egységes piac kiépítése Európa fellendülése érdekében. A Bizottság közleménye. COM(2021) 350. final. Európai Bizottság, Brüsszel.
- EC [2014]: *Reindustrialising Europe. Member States' competitiveness report 2014 – A Europe 2020 initiative*. Directorate-General for Enterprise and Industry, Publications Office, <https://data.europa.eu/doi/10.2769/36030>.
- ENYEDI GYÖRGY [1997]: A sikeres város. Tér és Társadalom, 11. évf. 4. sz. 1–7. o. <https://doi.org/10.17649/TET.11.4.446>.
- FARKAS BEÁTA–PELLE ANITA–SOMOSI SAROLTA [2023]: Az Európai Unió és a geoökonómiai kihívások – ipar- és versenypolitikai válaszok. *Közgazdasági Szemle*, 70. évf. 11. sz. 1193–1212. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2023.11.1193>.
- GÁL ZOLTÁN [2021]: Fel lehet-e zárkózni külföldi közvetlen tőkével? Az FDI szerepe a visegrádi országok gazdasági növekedésében. Megjelent: *Szanyi Miklós–Szunomár Ágnes–Török Ádám* (szerk.): *Trendek és töréspontok*, II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 32–40. o.
- GÁL ZOLTÁN–LUX GÁBOR [2022]: FDI-based regional development in Central and Eastern Europe: A review and an agenda. *Tér és Társadalom*, 36. évf. 3. sz. 68–98. o. <https://doi.org/10.17649/TET.36.3.3439>.
- GYÖRFFY DÓRA [2021]: Felzárkózási pályák Kelet-Közép-Európában két válság között. *Közgazdasági Szemle*, 68. évf. 1. sz. 47–75. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2021.1.47>.

- GYÓRFFY DÓRA [2023]: Iparpolitika és akkumulátorgyártás Magyarországon és Svédországban. *Közgazdasági Szemle*, 70. évf. 3. sz. 245–273. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2023.3.245>.
- HALMAI PÉTER [2018]: Az európai növekedési modell kifulladásáa. *Közgazdasági Szemle*, 65. évf. 2. sz. 121–160. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2018.2.122>.
- HALMAI PÉTER [2023]: Fenntartható növekedés, növekedési potenciál. *Pénzügyi Szemle*, 69. évf. 1. sz. 47–64. o. https://doi.org/10.35551/PSZ_2023_1_3.
- IAMMARINO, S.–RODRIGUES-POSE, A.–STORPER, M. [2019]: Regional inequality in Europe: Evidence, theory and policy implications. *Journal of Economic Geography*, Vol. 19. No. 2. 273–298. o. <https://doi.org/10.1093/jeg/lby021>.
- KISS ÉVA [2010]: Területi szerkezetváltás a magyar iparban 1989 után. *Dialog–Campus Kiadó*, Budapest–Pécs.
- KISS ÉVA–PÁGER BALÁZS [2024]: A feldolgozóipar és az Ipar 4.0 technológiák területi összefüggései Magyarországon a negyedik ipari forradalom elején. *Tér és Társadalom*, 38. évf. 1. sz. 129–154. o. <https://doi.org/10.17649/TET.38.1.3527>.
- KÓNYA ISTVÁN [2018]: Economic growth in small open economies: lessons from the Visegrad countries. *Palgrave Macmillan, Houndmills in Basingstoke*.
- KOPPÁNY KRISZTIÁN [2017]: A növekedés lehetőségei és kockázatai. Magyarország feldolgozóipari exportteljesítményének és ágazati szerkezetének vizsgálata, 2010–2014. *Közgazdasági Szemle*, 64. évf. 1. sz. 17–53. o. <http://dx.doi.org/10.18414/Ksz.2017.1.17>.
- KRUGMAN, P. [2003]: *Földrajz és kereskedelem*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- LENGYEL BALÁZS [2012]: *Tudásalapú regionális fejlődés*. L'Harmattan, Budapest.
- LENGYEL IMRE [2021]: *Regionális és városgazdaságtan*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged.
- LENGYEL IMRE [2023]: A hazai terület- és településfejlesztés egyik „állatorvosi lova”: a felsőoktatás leépülése a kevésbé fejlett térségekben. *Tér és Társadalom*, 37. évf. 4. sz. 51–81. o. <https://doi.org/10.17649/TET.37.4.3490>.
- LENGYEL IMRE [2024]: A térségek újraiparosodásának ellentmondásai: sikeres felzárkózás vagy fejlődési csapda? Megjelent: *Kutasi Gábor (szerk.): Domi esse et in Europe et in mundo: Ünnepi tanulmányok a 70 éves Halmai Péter tiszteletére*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 471–482. o.
- LENGYEL IMRE–VARGA ATTILA [2018]: A magyar gazdasági növekedés térbeli korlátai – helyzetkép és alapvető dilemmák. *Közgazdasági Szemle*, 65. évf. 5. sz. 499–524. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2018.5.499>.
- LENGYEL IMRE–SZAKÁLNÉ KANÓ IZABELLA–VAS ZSÓFIA–LENGYEL BALÁZS [2016]: Az újraiparosodás térbeli kérdőjelei Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 63. évf. 6. sz. 615–646. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2016.6.615>.
- LENGYEL IMRE–SZAKÁLNÉ KANÓ IZABELLA–VIDA GYÖRGY [2023]: A gazdasági szerkezetváltás térbeli jellemzői Kelet-Közép-Európában 2000–2019 között. Megjelent: *Szanyi Miklós–Szunomár Ágnes–Török Ádám (szerk.): Trendek és töréspontok, II*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 147–190. o.
- LUX GÁBOR [2017]: *Újraiparosodás Közép-Európában*. Dialog–Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- MACKINNON, D.–CUMBERS, A. [2019]: *An introduction to economic geography. Globalisation, uneven development and place*. 3. kiadás, Routledge, Abingdon, <https://doi.org/10.4324/9781315684284-1>.
- MARTIN, R. [2010]: Rethinking regional path dependence: beyond lock-in to evolution. *Economic Geography*, Vol. 86. No. 1. 1–27. o. <https://doi.org/10.1111/j.1944-8287.2009.01056.x>.

- MARTIN, R. [2022]: Path dependence and the spatial economy: putting history in its place. Megjelent: *Fischer, M.–Nijkamp, P.* (szerk.): Handbook of regional science. 2. kiadás, Springer, Berlin, 1265–1288. o. https://doi.org/10.1007/978-3-662-60723-7_34.
- McMILLAN, M.–RODRIK, D.–SEPULVEDA, C. [2017]: Structural change, fundamentals and growth: A framework and case studies. NBER Working Paper, No. 23378. <http://www.nber.org/papers/w23378>.
- NAGY BENEDEK–UDVARI BEÁTA–LENGYEL IMRE [2019]: Újraiparosodás Kelet-Közép-Európában – újræledő centrum–periféria munkamegosztás? *Közgazdasági Szemle*, 66. évf. 2. sz. 163–184. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2019.2.163>.
- NATSUDA, K.–SASS MAGDOLNA–CSONKA LÁSZLÓ [2022]: Developing a local supply chain network: The case of Magyar Suzuki in Hungary. *Acta Oeconomica*, Vol. 72. No. 4. 531–552. o. <https://doi.org/10.1556/032.2022.00034>.
- NGM [2024]: Magyarország versenyképességi stratégiája, 2024–2030. Nemzetgazdasági Minisztérium, Budapest, <https://cdn.kormany.hu/uploads/document/9/92/92a/92a4fab01312d48d0390441f4389c44dc7699620.pdf>.
- PÁGER BALÁZS–ZSIBÓK ZSUZSANNA [2020]: Regionalizing National-Level Growth Projections in the Visegrad Countries. The Issue of Ex-Post Rescaling. *Romanian Journal of Regional Science*, Vol. 14. No. 1. 1–23. o.
- PIKE, A.–RODRÍGUES-POSE, A.–TOMANEY, J. [2017]: Local and regional development. 2. kiadás, Routledge, Abingdon.
- RADOSEVIC, S. [2017]: Assessing EU smart specialization policy in a comparative perspective. Megjelent: *Radosevic, S. és szerkesztőtársai* (szerk.): Advances in the theory and practice of smart specialization. Elsevier, London, 1–36. o. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-804137-6.00001-2>.
- RIS3 [2012]: Guide to research and innovation strategies for smart specialisations (RIS3). European Commission, Luxembourg.
- STIMSON, R.–STOUGH, R. R.–NIJKAMP, P. (szerk.) [2011]: Endogenous regional development. Edward Elgar, Cheltenham, <https://doi.org/10.4337/9781849804783.00006>.
- SZENTES TAMÁS [2011]: Fejlődés-gazdaságtan. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZERB LÁSZLÓ–LUKOVSKI LÍVIA–VARGA ATTILA [2019]: A vállalkozói ökoszisztéma Magyarország városregióiban. *Statisztikai Szemle*, 97. évf. 8. sz. 749–778. o. <https://doi.org/10.20311/stat2019.8.hu0749>.
- TODARO, M. P.–SMITH, S. C. [2020]: Economic development. 13. kiadás, Pearson, Boston.
- VARGA ATTILA [2009]: Térszerkezet és gazdasági növekedés. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VARGA ATTILA [2016]: Regionális fejlesztéspolitikai hatáselemzés. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VARGA ATTILA–SZABÓ NORBERT–SEBESTYÉN TAMÁS [2021]: Az intelligens szakosodási politika gazdasági hatásainak modellezése. *Közgazdasági Szemle*, 68. évf. 9. sz. 901–929. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2021.9.901>.